

Ritualer och sakraliserade glassamlingar

KARIN M. EKSTRÖM, docent i företagsekonomi vid Handelshögskolan, Göteborgs universitet. Föreståndare och forskare vid Centrum för konsumentvetenskap (www.cfk.gu.se) och en av projektledarna för projektet "Kommersiella kulturer". Hennes egen delstudie belyser samlande av artefakter i familjer.

”d et var så in i vassen viktigt, på utställningar, i utställningshallen här (i Orrefors) och i affärer. Det skulle vara rent, inga tumavtryck, inget kladd, inget damm. Och just det här med lystern och ytan och ljuset, det försvinner om det inte är rent”. Glassamlaren som tycker det är förfärligt med glas som inte är rent säger att det är något han lärt sig från sin far, den kända glasdesignern. Ritualer relaterade till innehav och skötsel av glasföremål hos samlare diskuteras i denna artikel, som är baserad på intervjuer med tjugofyra glassamlare under hösten 2004. Syftet är att beskriva vilka ritualer samlare av konst- och bruksglas använder och skapar i sin hemmiljö. Vardagens rituella beteende har länge fascinerat forskare i olika discipliner, t.ex. etnologi (Bringéus 1986) och sociologi (Goffman 1959). Betydelsen av ritualer uppmärksammades först under 1980-talet i marknadsföringsämnet (t.ex. Sherry 1983; Rook 1985; McCracken 1986). Det kan ses som ett uttryck för att antropologer vid denna tidpunkt började arbeta på institutioner för marknadsföring vid amerikanska universitet (Belk 1995a). Idag är det inom konsumentbeteendeforskningen naturligt att ta hänsyn till ritualer för att förstå den konsumtionskultur vi lever i.

PLACERING AV GLAS I HEMMILJÖ

Ritualer kan ge en inblick i hur människor interagerar med föremål i sin omgivning. Människor påverkar föremål, till exempel genom att arrangera dem i relation till andra ting eller genom att förändra användningen av föremål. Glas arrangeras på olika sätt hos samlare.

Bruksglas ses ibland som konstglas och vice versa. Föremål påverkar också människor, de framkallar känslor och kan vara en viktig del av en människas identitet, något som intervjuerna illustrerar. En glassamlare säger att man istället för personkemi kan tala om materialkemi eller formkemi. Olika sätt att placera och sköta om glasföremål kan ge uttryck för i vilken utsträckning samlare uppskattar dem. Samlande ger uttryck för värderingar (Belk 1995b). Under intervjuerna framkom att samlarna är stolta över den glasshistoria som finns i Sverige och som de hjälper till att bevara. En man som fokuserar på 50-talets glas påpekar kopplingen till hans uppväxt men även måttfullheten i färg och form. En annan samlare uttrycker betydelsen av relationen till formgivare: "Eftersom jag har haft förmånen att få lära känna formgivarna så får föremålen ett emotionellt värde".

VISUELL NJUTNING

Att samla glas är inte vidare praktiskt konsumtionsbeteende. Glas är ett mycket

skört material som bör behandlas varsamt. Paradoxen mellan glasets förgängliga natur och att det ändå bevaras av samlare är fantastisk. Glasföremål skrymmer också, till skillnad från frimärken som ofta kan leva ostörda liv i byrååldor. Alla glassamlare jag intervjuat har sina samlingar av konst- och bruksglas synligt exponerade och betonar just glädjen av att ha föremålen framme för att njuta av. En samlare säger: "...jag har aldrig begripit sådana som köper dyra tavlor och hänger dem i ett kassavalv och som inte en människa får titta på. En sådan samlare, det är ingen samlare. Det ska inte vara finare än att man kan ha det framme och titta på. Varenda kväll när vi sitter och tittar på TV ser vi rakt in i det ena vitrinskåpet och ser alla fina pjäser... man tändar och släcker vitrinskåpet varje dag, året runt." Föremålen är arrangerade efter tillverkningssätt eller som han säger: "det är liksom lite olika familjer". En annan samlare säger att han tittar mer på hantverket än skönheten, men det estetiska är också viktigt: "Jag kan njuta av grejer, så jag kan sitta och titta på saker och beundra hantverkskonsten".

Foto: Karin M. Ekström.

Intervjuerna visar att glasföremålen har en mycket central plats i samlarnas hjärta och en framträdande placering i deras hem. Belk, Wallendorf och Sherry (1991) skriver att objekt kan göras sakrala genom ritualer. Placeringen av samlarnas glasföremål är noga genomtänkt och varierar utifrån färg, form och glasföremålets ursprung, bl.a. glasbruk, formgivare och glasarbetare. Uppvisandet och synliggörandet av samlingarna, något som Abrahams (1981) kallar *display event*, är en del av ritualiseringsprocessen. Klein (1995) diskuterar att ritualer innebär dramatiseringar som förutsätter både deltagare och åskådare. Samlare som visar sina samlingar visar även en del av sin personlighet, något som Belk (1988) kallar det utvidgade jaget.

I en familj beskriver kvinnan att hemmet med tiden pryds med allt mer glas: "det blir mer och mer blommor som åker ut och det blir mer och mer glas i fönstren". Det är framför allt färgat glas i fönstren. Kvinnan säger att hon tittar mycket på föremålen och njuter av dem. Hon kan bli stående framför föremålen och tänka på när de köptes, minnen kopplade till inköpen av föremålen är viktiga. En annan samlare säger att han tittar på glas varje dag hemma: "Jag har placerat ut glas på sådana ställen där jag inte kan undgå att se dem, på muggen till exempel och i köket, överallt finns det glas". Sex garderobers har blivit glasskåp med belysning. En avvikande mening om att föremålen måste vara synliga uttrycks av en man vars familj har en stor samling konstglasföremål. Alla kan inte visas utan en del förvaras i kartonger. Han säger: "...för mig räcker det att veta att jag har en sak, den behöver inte stå framme". Det händer dock att han går efter en kartong för att beskåda ett glasföremål.

Betydelsen av att glas placeras ljust, i fönster och i vitrinskåp med belysning uttrycks genomgående i intervjuerna. En samlare liknar fascinationen för glas med att titta på ett akvarium eller en öppen brasa: "Om man sitter framför en öppen brasa kan man inte låta bli att titta på brasan och det är likadant när det gäller en glassamling som är väl upplyst". I en familj som tänkt igenom belysningen av glaset noga säger mannen: "Glas som inte belyses, det dör, det försvinner, du ser det inte". Kvinnan berättar att de njuter av att kunna tända belysningen på kvällarna: "För vi mådde inte bra när vi inte hade bra belysning".

ATT ARRANGERA EN UTSTÄLLNING I HEMMET

I en familj påpekar makarna att det är viktigt hur föremålen placeras. Mannen säger: Man kan ju förstöra en sak genom att placera den fel". Kvinnan lägger en del tid på att fundera över var saker ska placeras och flyttar runt föremålen. Mannen tillägger: "Ja, en millimeter på det hållet eller inåt eller utåt". Kvinnan i en annan familj nämner att hon flyttar runt glasföremål i hemmet eftersom hon tycker om att möblera om. En samlare berättar att det ibland arrangeras olika utställningsteman hemma: Det rör på sig hela tiden... Det där fönstret, det komponerades nu i sommar. Det blir oftast när man kommer hem med något nytt att det här måste stå framme ett tag eller så plockar man fram något annat som passar ihop". Skapandet i komponerandet är noterbart. En samlare säger att när han kommer hem med något nytt så tar det ett tag innan det nya föremålet placeras in i samlingen "Jag ställer den därute i hallen och sedan kanske den

Foto: Karin M. Ekström.

står där en vecka innan jag flyttar den". Det är framförallt när nya glasföremål inköpts som samlare möblerar om i samlingen.

Problematiken med att föremål behöver utrymme nämns av flera. En samlare säger: "Det som också är ett visst problem med samlandet, dit har jag ju kommit för länge sedan, det är att man förstör samlandet litegrand, genom att man lägger in för många föremål i skåpen. Man ser inte skogen för bara träd". En annan man poängterar detta "Det är inte roligt att ha ett hem som ser ut som ett glaslager. Samtidigt är det ju lite roligt att ibland byta föremål som man har framme". Han säger att det händer att föremål flyttas om i samband med att glas diskas.

TRANSFORMATION

En samlare har glasföremål som ursprungligen var tänkta som bruksglas, frågan är dock om de använts som det i någon större utsträckning: "Man nämns inte

stoppa i några karameller eller vindruvor eller så, det är liksom för fint, och då blir det väl konstglas genomgående tycker jag". Bruksglas har ofta genomgått en transformation från det profana till det sakrala. Flera samlare nämner att de ofta använder bruksföremålen vid högtidliga tillfällen, det är ingen vardagsvara även om de njuter av att kunna beskåda glas varje dag. En samlare som har en stor samling kräft- och tomtglas pekar på betydelsen av att använda föremålen vid högtider, vilket innebär glädje och gemenskap och "även för att föra traditioner vidare". Det är viktigt för barn- och barnbarn. Han sörjer heller inte om de går sönder: "Det får ingå i spillet... det är ju världsligt, så det är ju ingenting. Det är väl därför som jag köper mer." En annan samlare betonar att det som en gång varit bruksglas ska så vara även fortsättningsvis: "Föremålen ska användas så mycket som möjligt, men man får inte gråta över att det går sönder heller. För glaset har ju den speciella egenskapen, och den egenskapen ska man vara rädd om." Också i en

Foto: Karin M. Ekström.

annan familj betonas vikten av att använda bruksglaset, bl.a. en Gateservis som används till vardags. Kvinnan säger: "De är verkligen ingen prydnad, utan alla designers har ju velat att de skulle användas".

Konstglas är mer för att beskåda. Ibland förekommer dock att konstglas-skålar fylls med frukt och godis. Annorlunda är det med konstglasvaser. Flertalet av samlarna vill inte fylla sina vaser med vatten då det fanns risk för kalkavlagringar. En man säger att vissa i hans omgivning förvånas över att konstglasvaserna inte används: "...de undrar varför vi har så svårt att hitta vaser när någon tar studenten till exempel. Det finns flera hundra, men de får inte hålla vatten i någon." Det har dock förekommit undantag: "Någon gång i samband med något riktigt kalas så hade vi träd i dimma (vas formgiven av Vicke Lindstrand) och satte blommor i, men då var det ju ut med blommorna på kvällen och diska och torka ur. Det är inte riktigt vardagsanvändning det heller. Nej, det är ytterst sällan det har hänt."

ATT RÖRA OCH DAMMA...

En samlare betonar att det är viktigt att röra vid föremålen. Han fastnar för följande föremål: "...formen är viktig, fär-

gen och hantverksskickligheten. Jag menar för att det ska bli bra form så krävs det ju också skicklighet hos hantverkarna. Det finns någonting som min far (känd formgivare) brukade uttrycka att ett glasföremål, det ska vara behagligt att ta i, det ska inbjuda till att man tar i det." Under flera intervjuer pekade samlarna inte bara på föremålen de talade om utan de tog i dem och ville att jag skulle hålla i föremålen under intervjuerna. Med andra ord, en viktig del i ritualiseringen tycks vara att röra vid föremålen.

Ritualer kan vara ett sätt att hantera hot och oro (t.ex., Ger & Yenicioğlu 2004); ängslan inför att damma och diska förekommer då glas är skört. Vissa samlare dammar endast glasets då risken är större att det går sönder vid diskning, medan andra både dammar och diskar det.

En samlare påpekar att glasföremålet görs rent när hon kommer hem från auktionen: "...Och sedan när man får med sig föremålet hem så torkar man av och diskar det och gör det fint. Då kan man titta på det och blev det då som man hade tänkt sig, som det såg ut när det fanns på auktionskammaren eller var det nu var. Visst, det kan bli en besvikelse också." En samlare låter prislapparna sitta kvar på glasföremålen efter inköpen, då slipper han anteckna vad han har betalat. En annan samlare undviker att damma före-

mål i sina glasskåp då det är alltför riskabelt. Han säger: "bättre dammigt och helt än trasigt och rent... det där stör ju till exempel dem som jobbar med glas, de pole-rar och dammar och torkar och tvättar och diskar, men det stör inte mig".

GLAS PÅ MUSEUM

Delar av samlarnas glassamlingar ställdes ut på Smålands museum den 12 december 2004 till 30 januari 2005. Frågan är om betydelsen av samlingen förändrats efter att ha varit utställd på ett museum. Utställning av samlingar innefattar synliggörande (t.ex. Cooke and Wollen 1995) som kan göra att den upplevs som mer legitimerad, romantisk, steril, profan eller sakral. Efter utställningen på Smålands museum upplevdes glasobjekten som ännu mer sakrala i samlarnas ögon (Ekström 2005). Utställningen förstärkte glasets värde för dem och de uttryckte både under och efter utställningen positiva känslor och stolthet över att ha ställt ut sitt glas på Smålands museum, Sveriges glassmuseum.

En viktig sida av ritualernas dramatiseringar i offentliga rum är just synliggörandet (Klein 1995). För glassamlarna är det dock inte de själva som synliggörs, då de varit anonyma på utställningen, utan istället deras glasföremål. Da Matta (1984) skriver att människor gör symboliska resor vilket innebär att gränser för rituella zoner sträcks ut och att offentliga och privata zoner inverteras.

I denna studie är det föremålen som gjort symboliska resor. Några samlare har placerat glas synligare i hemmet, nya vitrinskåp har inköpts och ljussättningen har blivit mer genomtänkt efter utställningen, företeelser som alla visar på att

utställningen förstärkt glasföremålens sakrala värde.

LITTERATUR

- Abrahams, Roger D., 1981. "Shouting Match at the Border: The Folklore of Display Events." I: Bauman, Richard & Abrahams, Roger D. (eds), *And Other Neighborly Names.* Social Process and Cultural Image in Texas Folklore. Austin: University of Texas Press.
- Belk, Russell W., 1995a. "Studies in the New Consumer Behavior." I: Miller, Daniel (ed.), *Acknowledging Consumption: A Review of New Studies.* London: Routledge.
- Belk, Russell W., 1995b. "Collecting as luxury consumption: Effects on individuals and households." I: *Journal of Economic Psychology* 16, 477-490.
- Belk, Russell W., 1988, "Possessions and the Extended Self." I: *Journal of Consumer Research*, 15, September, 139-168.
- Belk, Russell W.; Wallendorf, Melanie & Sherry, John F. Jr., 1991. "The Sacred and the Profane in Consumer Behavior: Theodicy on the Odyssey." I: Belk, Russell W. (ed.), *Highways and Buyways: Naturalistic Research from the Consumer Behavior Odyssey.* Provo UT: Association for Consumer Research.
- Bringéus, Nils-Arvid, 1986. *Människan som kulturvarelse.* Malmö: Liber förlag.
- Da Matta, Roberto, 1984. "Carnival in Multiple Planes." I: MacAloon, John J. (ed.), *Rite, Drama, Festival, Spectacle: Rehearsals Toward a Theory of Cultural Performance.* Philadelphia: ISHI Publications.
- Ekström, Karin M., 2005, "The transfer of sacralized collectible glass." Forskningsartikel från *ELASM workshop on Interpretive Consumer Research* 6-8 maj 2005, Köpenhamn, Danmark.
- Ger, Güliz & Yeniciglu, Baskin, 2004. "Clean and Dirty: Playing with Boundaries of Consumer's Safe Havens." I: Kahn, Barbara E. & Frances Luce, Mary (eds), *Advances in Consumer Research*, 31. Valdosta, GA: Association for Consumer Research.
- Goffman, Erving, 1990 (1959). *The Presentation of self in everyday life.* London: Penguin Books.
- Klein, Barbro (red.), 1995. "Inledning." I: *Gatan är vår! Ritualer på offentliga platser.* Stockholm: Carlsson Bokförlag

- Rook, Dennis W., 1985. The Ritual Dimension of Consumer Behavior, *Journal of Consumer Research*, vol. 12 (December), 251-264.
- Sherry, John F. Jr., 1983. "Gift-Giving in Anthropological perspective." I: *Journal of Consumer Research* 10 (December).

SUMMARY

Rituals and Sacralized Glass Collections

Rituals related to possession and care of collector's glass objects are discussed in this article which is

based on interviews with 24 glass collectors. The purpose of the article is to describe the rituals collectors use and create in their home environment. The visual display is very important among glass collectors. The light is continuously emphasized as important. Transformation from glass objects for usability to art glass is evident. Rituals related to dusting and cleaning are noticeable. The glass collector's objects were exhibited in a museum. The glass objects were considered sacred in collector's homes before the exhibition, but even more so after the exhibition. The exhibition reinforced the value of the glass collected.